

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПСИХОКОРЕКЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ ОСОБИСТОСТІ

Попович І.С., доцент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту, Херсонський державний університет, Херсон, Україна

Попович І.С. Теоретико-методологічне обґрунтування програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань особистості.

У статті розкрито і обґрунтовано концептуальні положення, методологічні принципи програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань особистості. Подано принципи як верифіковану систему, на яких базувалася побудова програм дослідження і яка забезпечила формувальному експерименту системність, змістовність, соціально-психологічну наповненість. Виокремлено етапи, блоки, напрямки, прийоми, методи, форми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань досліджуваних, об'єднано їх і подано схематично. Окреслено напрямки формувально-корекційного етапу програми дослідження: формувально-розвивальний, профілактики та психокорекції.

Ключові слова: соціальні очікування, система принципів, верифікація, оптимізація розвитку очікувань, психокорекція, програма дослідження.

Постановка наукової проблеми та її значення. Теоретико-методологічний аналіз проблеми засвідчив, що психологія соціальних очікувань особистості базується на дослідженні соціальних очікувань як психічного процесу, стану і властивості, які утворюють основний понятійний зміст досліджуваного феномену. Соціальні очікування мають глибоку психологічну сутність, що потребує досконалого дослідження. Вони носять поліфункційний характер, здатні виступати механізмами низки соціально-психологічних явищ, процесів. На соціальні очікування впливає величезна гамма складних чинників за своєю суттю та функціонуванням, і чинників

нижчого, вторинного порядку, які є не менш важливими. Значущим є погляд на соціальні очікування особистості як процес конструювання і відображення соціальної дійсності, який реалізується механізмами інтеріоризації та екстеріоризації, інтерналізації, екстерналізації, об'єктивації, рефлексії, ідентифікації та стереотипії. Теоретично обґрунтовано, що варіативність реакцій на конкретний перебіг подій чи участь в міжособистісній взаємодії сприяє утворенню і розвитку складної розгалуженої системи соціальних очікувань особистості, яка вибудовується в ієрархічному порядку, утворюючи так зване «дерево соціальних очікувань особистості». Теоретико-методологічні положення дозволяють окреслити контури програми дослідження, врахувати змістові та процесуальні особливості досліджуваного феномену. Психологічні механізми і функції дозволяють операціоналізувати програму дослідження, зробити її дієвим засобом оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань випробуваних.

Аналіз останніх досліджень. Розкриття концептуальних положень, методологічних принципів програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань особистості продовжує наші наукові пошуки, є черговим логічним кроком організації і проведення формувального експерименту дослідження.

Мета статті полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань особистості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проведені наукові розвідки спонукали нас до необхідності проведення формувального експерименту, розробки програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань особистості. У процесі констатувального етапу дослідження ми визначили рівні сформованості соціальних очікувань і превалюючі типи очікувань досліджуваних. Прийшли до висновку, що, здійснюючи формувальні, розвивальні та психокорекційні впливи обізнаності особистості про

попередній перебіг подій або здійснюючи психокорекцію ставлення особистості до учасників міжособистісної взаємодії, ми оптимізуємо розвиток соціальних очікувань. Нами обґрунтовано доцільність розподілу соціальних очікувань на рівні й охарактеризовано наукові категорії: «формування», «розвиток», «оптимізація розвитку», «рівень сформованості», що мають ключове значення у реалізації формувального експерименту нашого дослідження.

Методологічну базу розробки програми склала система принципів системно-генетичного, особистісно-діяльнісного, вчинкового підходів до оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань, гуманістична теорія самоактуалізації та самореалізації особистості, теорія саморегуляції діяльності і поведінки [1-4]. Принципи, застосовані у нашому дослідженні, зумовлювалися чи верифікувалися один через інший, створюючи завдяки цьому систему принципів оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань особистості. Це надало формувальному експерименту системності, змістовності, соціально-психологічної наповненості.

Принцип саморегуляції діяльності і поведінки як системотворний чинник спрямованості дій особистості досліджуваного. Саморегуляція поведінки – це свідоме, цілеспрямоване планування, побудова і перетворення суб'єктом власних дій, і вчинків у відповідності з особистісно значущою метою та актуальними потребами. **Принцип активності** відображається в саморегуляції поведінки особистості, має визначальний вплив на процес і зміст формування соціальних очікувань. Завдяки останнім, процес саморегуляції поведінки досліджуваного детермінується не лише тими внутрішніми утвореннями, котрі в інтегрованій формі складають структуру самосвідомості особистості, але й тим реальним досвідом спілкування, взаємодії з оточенням, в процесі якого соціальні очікування підлягають соціальній апробації. Принцип суб'єктної активності акумулює в собі принципи детермінізму, відображення, принцип єдності діяльності та свідомості як необхідні умови активності особистості. Згідно з **принципом**

детермінізму вихідною одиницею аналізу є взаємодія суб'єкта з його навколишнім природним та соціальним середовищем. При інтерпретації принципу детермінізму, в контексті нашого дослідження, важливого значення набувають психологічні механізми інтеріоризації і екстеріоризації, інтерналізації, екстерналізації, об'єктивації, рефлексії, ідентифікації та стереотипії.

Будь-які соціально-психологічні закономірності мають місце не тільки у загальних властивостях досліджуваного феномену, але й в окремих соціальних проявах. Виокремлення в дослідженні соціальних очікувань індивідуального аспекту дає можливість розглядати досліджуваного як суб'єкта поведінки і діяльності, здатного розвивати свій внутрішній суб'єктивний світ, змінювати свою свідомість, своє ставлення до себе і оточуючих. Це зумовило виокремлення **принципу індивідуального підходу** як важливого під час розробки та реалізації системи формувальних впливів.

Наступним провідним принципом, реалізація якого суттєво визначала як процесуальні, так і змістові показники формувального експерименту, виступив **принцип гуманістичного підходу**. Потреба людини реалізувати свої вроджені потенційні можливості є основною рушійною силою функціонування особистості. Основою особистості виступає психологічна реальність, тобто суб'єктивний досвід, відповідно з яким інтерпретується дійсність.

Зазначені вище теоретико-методологічні положення стали ключовими у розробці програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань, яка передбачала:

- орієнтацію на досліджуваного як суб'єкта навчально-виховної, професійної чи проектної діяльності;
- індивідуальний підхід до досліджуваних як унікальних індивідуальностей, самотутніх особистостей, які реалізують себе в актуальній діяльності;
- суб'єкт-суб'єктні відносини, взаємини між досліджуваним і особами, які

здійснюють на них впливи;

- системний підхід до організації та створення розвивального середовища: актуалізаційний характер взаємин, комплексне поєднання різних видів діяльності, єдність розвитку, навчання, виховання, самовдосконалення;
- вміле поєднання системи формувальних впливів: дидактичне оснащення, розвивальні заходи, психокорекційні прийоми та неупереджений контроль;
- саморегуляційний зміст діяльності досліджуваного як свідоме, цілеспрямоване планування власних дій і вчинків у відповідності з особистісно значущою метою та актуальними потребами сьогодення.

Реалізація таких теоретичних положень забезпечувала **системність і цілісність** навчальних, розвивальних, виховних та психокорекційних впливів на особистість досліджуваного, що дало можливість вести мову про оптимізацію розвитку та психокорекцію соціальних очікувань як узгодженої єдності трьох структурних складових: соціально-психологічних особливостей обізнаності особистості про передбачуваний перебіг подій; соціально-психологічних особливостей очікуваного ставлення особистості до учасників міжособистісної взаємодії; соціально-психологічних особливостей регуляції особистістю очікуваних результатів діяльності.

Важливим положенням концепції формувального експерименту виступала думка провідних психологів про соціальну контекстуальність, згідно з якою розвиток людського індивіда неможливий поза зв'язком з іншими, оскільки він завжди існує і розвивається у певній спільноті, і через неї. Зміст та сукупність особистісних зв'язків у межах цієї спільноти, динаміка їх трансформації утворюють ситуацію соціальної дійсності.

Перейдемо до висвітлення змістових особливостей програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань особистості. Подамо етапи, блоки, напрямки, прийоми, методи і форми програми дослідження на рис. 1.

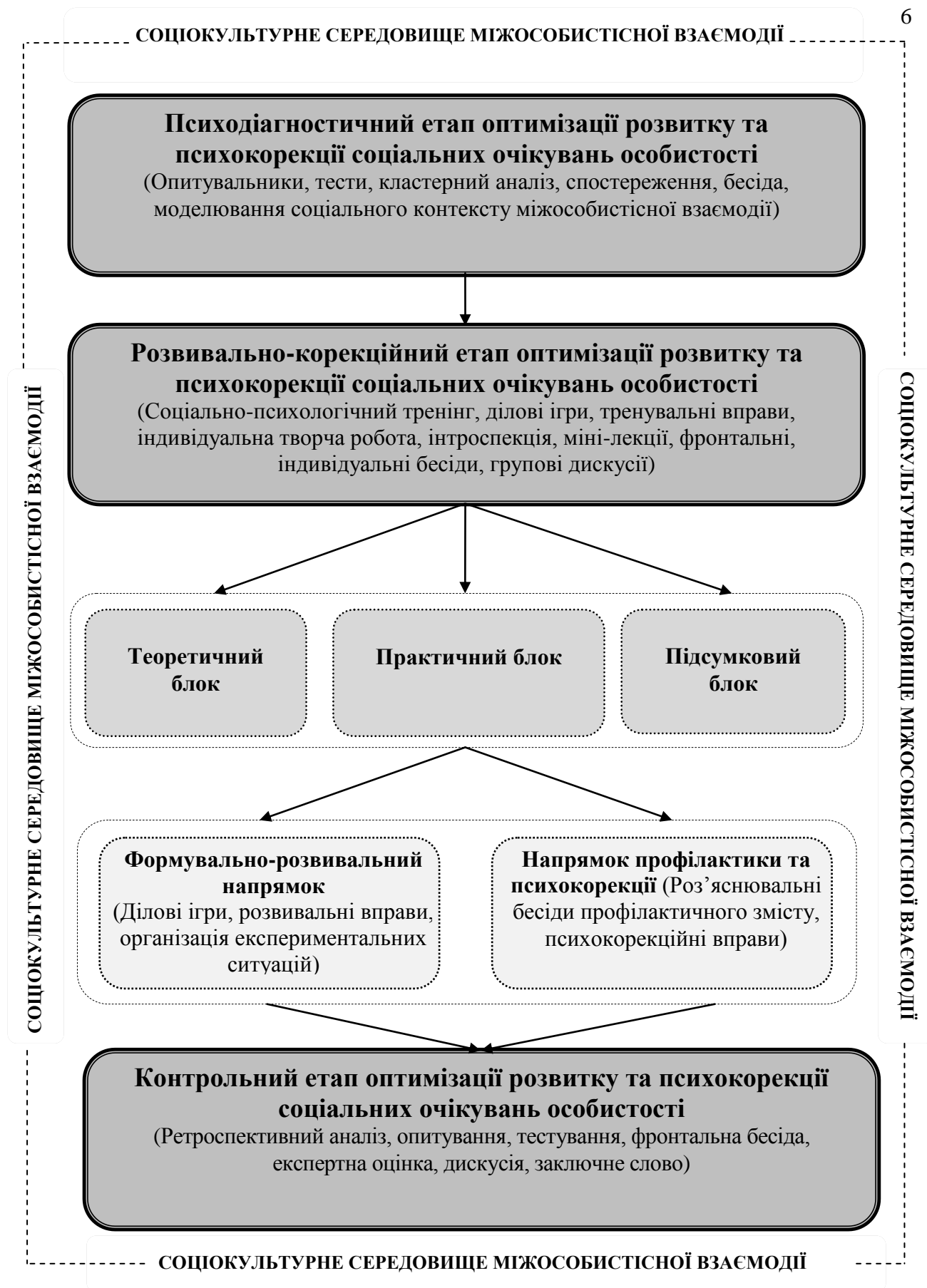

Рис. 1. Етапи, блоки, напрямки, прийомы, методи і форми програми дослідження

Реалізація програми об'єднала три взаємопов'язаних етапи: психодіагностичний, розвивально-корекційний та контрольний. Програма оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань особистості була реалізована на трьох експериментальних групах. Першу групу ми обрали з студентської вибірки – студенти 211 навчальної групи факультету філології та журналістики ХДУ. Другу групу склали досліджувані комерційної вибірки – співробітники торгівельного центру Всеукраїнської мережі будівельно-господарських супермаркетів «33м²етра» ТОВ «Максі Трейд» (м. Білгород-Дністровський). Третю групу обрали з комбінованої групи вибірок, нею стали учасники «Школи лідера». Зрозуміло, що зазначені групи внесли складність, своєрідність в організацію і реалізацію програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань. Ми вважали за доцільне реалізувати програму у цих експериментальних групах, оскільки одним з завдань нашої роботи є дослідження соціальних очікувань особистості у різних соціокультурних просторах. Програма оптимізації розвитку і психокорекції соціальних очікувань була підготовлена для кожної експериментальної групи з урахуванням особливостей їхньої діяльності, функціонального призначення. Психодіагностичний і контрольний етапи для експериментальних груп були однакові, відмінності стосувалися тільки розвивально-корекційного етапу.

На психодіагностичному етапі проаналізовано отримані емпіричні дані показників рівня сформованості соціальних очікувань досліджуваних, рівня суб'єктивного контролю, загальної осмисленості життя, показників структури мотивації особистості, експектометричних ознак та властивостей соціальних очікувань особистості досліджуваного. Взято до уваги інформацію про індивідуально-типологічні та особистісні особливості досліджуваних, конкретизовано дані щодо типів очікувань досліджуваних, визначених методом кластерного аналізу, здійснено моделювання соціального контексту міжособистісної взаємодії. Враховано особливості конструювання досліджуваними моделі очікуваного майбутнього в

залежності від рівнів сформованості, типологічних ознак у різних соціокультурних просторах.

Розвивально-корекційний етап об'єднав декілька блоків, зокрема теоретичний, практичний і підсумковий. Робота теоретичного блоку розвивально-корекційного етапу полягала в ознайомленні з завданнями і формами роботи, підготовці досліджуваних до оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань. Подача матеріалу здійснювалася у формі міні-лекцій, фронтальних, індивідуальних бесід, групових дискусій. Мета теоретичного блоку полягала у формуванні і засвоєнні досліджуваними когнітивно-пізнавальних комплексів, які складають концептуальне поле складової соціально-психологічних особливостей обізнаності особистості про передбачуваний перебіг подій. У залежності від експериментальної групи досліджуваних змінювалися форми, методи і час, відведений на реалізацію теоретичного блоку, незмінною залишалася тільки мета.

Практичний блок розвивально-корекційного етапу нашого дослідження є найваріативнішим у поєднанні прийомів, методів і змістових особливостей, що реалізовувалися в експериментальних групах. Практичний блок об'єднав такі два напрямки роботи: формуально-розвивальний, профілактики та психокорекції. Формуально-розвивальні впливи реалізовувалися через соціально-психологічний тренінг, ділові ігри, тренувальні вправи, індивідуальну творчу роботу. Активного застосування отримав метод організації експериментальних ситуацій. Напрямок профілактики та психокорекції об'єднав низку роз'яснювальних бесід профілактичного змісту, психокорекційні вправи. Системно проводилося тестування і опитування досліджуваних.

Підсумковий блок розвивально-корекційного етапу дослідження сприяв узагальненню здобутків формуального експерименту, консолідації профілактичних, формуальних, розвивальних, оптимізуючих і психокорекційних впливів, сприяв визначенню прогалів, що утворилися на попередніх етапах роботи, і тільки на підсумковому блоці ми змогли їх

розгледіти, і здійснити додаткові покращувальні впливи. Підсумковий блок об'єднав такі прийоми, методи та форми роботи: ретроспективний аналіз, опитування, тестування, фронтальна бесіда, експертна оцінка, дискусія, заключне слово. Підсумковий блок розвивально-корекційного етапу логічно переходив до наступного етапу роботи – контрольного.

Контрольний етап програми передбачав оцінку ефективності впроваджених заходів. Як показали наші спостереження, спеціально організоване навчання створює сприятливе розвивальне середовище – своєрідне соціальне поле, що впливає на рівні сформованості та властивості соціальних очікувань досліджуваних.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Обґрунтовано методологічні принципи створення програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань особистості. Подано принципи як верифіковану систему, на яких базувалася побудова програми дослідження і яка забезпечила формувальному експерименту системність, змістовність, соціально-психологічну наповненість. Виокремлено етапи, блоки, напрямки, прийоми, методи, форми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань випробуваних. Окреслено напрямки формуально-корекційного етапу програми дослідження: формуально-розвивальний, профілактики та психокорекції. Найближчі перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в реалізації програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань особистості.

Література

1. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості : монографія / Мирослав Йосипович Боришевський. – Суми : «Еллада», 2012. – 608 с.
2. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.
3. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М. : АН СССР, 1959. – 354 с.
4. Татенко В.О. Про теоретико-методологічні засади психологічного

дослідження суспільних явищ / В.О. Татенко // Наукові студії із соціальної та політ. психол. : зб. статей. – 2000. – Вип. 2 (5). – С. 19-26.

Reference

1. Borishevs'kij M. J. Osobistist' u vimirah samosvidomosti : monografija / Miroslav Josipovich Borishevs'kij. – Sumi : «Ellada», 2012. – 608 s.
2. Lomov B. F. Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii / B. F. Lomov. – M. : Nauka, 1984. – 444 s.
3. Rubinshtejn S. L. Principy i puti razvitija psihologii / Sergej Leonidovich Rubinshtejn. – M. : AN SSSR, 1959. – 354 s.
4. Tatenko V. O. Pro teoretiko-metodologichni zasadi psihologichnogo doslidzhennja suspil'nih javishh / V. O. Tatenko // Naukovi studii iz social'noi ta polit. psihol. : zb. statej. – 2000. – Vip. 2 (5). – S. 19-26.

Відомості про автора

Попович Ігор Степанович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту, Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна.

Popovych Igor Stepanovych, candidate of psychological sciences, associate professor, associate professor of pedagogy, psychology and educational management department of Kherson State University, Kherson, Ukraine.

Електронна адреса для листування: igorpopovych76@gmail.com

РЕФЕРАТ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПСИХОКОРЕКЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ ОСОБИСТОСТІ

Попович І.С., доцент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту Херсонського державного університету, м. Херсон, Україна.

Кількість джерел: 4.

У статті розкрито і обґрунтовано концептуальні положення, методологічні принципи програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань особистості. Подано принципи як верифіковану систему, на яких базувалася побудова програми дослідження і яка забезпечила формульованому експерименту системність, змістовність, соціально-психологічну наповненість. Виокремлено етапи, блоки, напрямки, прийоми, методи і форми оптимізації, розвитку та психокорекції соціальних очікувань досліджуваних, об'єднано їх і подано схематично. Окреслено напрямки формульовально-корекційного етапу програми дослідження: формульовально-розвивальний, профілактики та психокорекції.

Зазначено, що програма оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань передбачала: орієнтацію на досліджуваного як суб'єкта навчально-виховної діяльності; індивідуальний підхід до досліджуваних;

суб'єкт-суб'єктні відносини; системний підхід до організації та створення розвивального середовища; вмiле поєднання системи формувальних впливів; саморегуляційний зміст діяльності досліджуваного.

Зроблено висновок, що теоретико-методологічне обґрунтування програми оптимізації розвитку та психокорекції соціальних очікувань дозволяє перейти до реалізації формувального експерименту дослідження.

Ключові слова: соціальні очікування, система принципів, верифікація, оптимізація розвитку очікувань, психокорекція, програма дослідження.

ABSTRACT

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF OPTIMIZING
PROGRAM OF DEVELOPMENT AND SOCIAL CORRECTION OF
EXPECTATIONS OF PERSONALITY**

Popovych, I.S. associate professor, candidate of psychological sciences, assistant professor of pedagogy, psychology and educational management of KSU, Kherson, Ukraine.

Number of sources: 4.

In the article the conceptual clauses, methodological principles of optimizing program of correction and social expectations of personality are proved and exposed. Principles are stated as verified system, on which the construction program of research and experiment was based and it provided a formal experimental consistency, content-richness, social and psychological fullness. It is outlined stages, blocks, trends, techniques, methods and forms of optimization of correction and social expectations of the probationers, combined and presented schematically. It is described directions of forming and correctional phase of research program: forming and developing, prevention and correction.

It is noted that the program of optimization and correction of social expectations included: orientation toward investigated as a subject of educational activities; individual approach to probationers; subject-subject relationships; a systematic approach to organizing and creating developing environment; skillful combining of molding influences; self-regulatory content of probationer's activity.

It is concluded that the theoretical and methodological basis of optimizing program of development and social correction of expectations of personality enables us to move to implementation of formative experiment of research.

Key words: social expectations, a system of principles, verification, optimization of expectations, correction, program research.